

JEOPOLİTİK TEORİLER VE AFGANİSTAN

Kubilayhan ERMAN*

Özet

Coğrafi konum ve şartların insan toplulukları, devletler ve onların politikalarına etkileri eski çağlardan beri ilgi çekici bir inceleme alanı olagelmıştır. Rudolf Kjellen tarafından jeopolitik teriminin ilk kez kullanılmasının ardından bu çatı altında geliştirilen klasik ve güncel yaklaşımlar ülkelerin tanımlanması için bir tür çerçeve sunarken aynı zamanda devletlerin dış politikalarının şekillendirilmesine etki etmişlerdir. Bu bağlamda bazı ülkeler jeopolitik olarak önemli ülkeler olarak nitelenmiş ve küresel aktörlerin dış politika hedeflerini gerçekleştirmeleri ile ilişkili istikametlerden olmuşlardır. Afganistan da jeopolitik değeri yüksek ülkelerden biri sayılmaktadır. Bunun en uygun göstergesi Afganistan'ın neredeyse iki asırdır büyük güç politikalarının odağında yer etmiş bir alan olmasıdır. İngiltere ve Rusya “Büyük Oyun” sürecinde Afganistan'a yönelik özel politikalar benimsemiş, Sovyetler Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri ise Soğuk Savaş döneminde benzer yöntemler izlemişlerdir. Soğuk Savaş'ın sonlarına doğru Sovyetler Birliği Afganistan'a askerî müdahalede bulunmuş, ABD'nin 2001 yılındaki askerî müdahalesi ise bu ülke tarihinin diğer bir dönüm noktası olmuştur. Afganistan günümüzde de uluslararası politikada büyük güçler için bir çekim merkezi olmaya devam etmektedir. Böylesi bir ön kabulden yola çıkılarak yapılan bu çalışmada Afganistan jeopolitik teori ve yaklaşımlarda inceleme konusu olarak ele alınmıştır. Afganistan'ın klasik ve güncel jeopolitik teoriler ile ilgisi incelenmiş ve böylece jeopolitik veriler ışığında bu ülkenin yeni bir resminin çizilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Afganistan, Jeopolitik, Rusya, ABD, Çin

GEOPOLITICAL THEORIES AND AFGHANISTAN

Abstract

The influence of geographical location and geographical circumstances on human groups, nation states and their policies has been an intriguing area of research since time immemorial. Whereafter Rudolf Kjellen for the first time used the term “geopolitics”, classical and contemporary approaches have been improved in due course under this umbrella. Whereas these geopolitical approaches provide a kind of framework for portraying countries within, they in a way had impacts on shaping the foreign policies of the state actors as well. In this respect, some countries around the globe have been depicted as “geopolitically important countries” and they have been turned into very destinations of global actors in realizing their foreign policy objectives. Afghanistan could be considered one of these countries of high geopolitical value. Being a theatre in the focus of great power politics for almost two ages could be the most proper indicator within this context. Britain and Russia had adopted special policies for Afghanistan

* Dr., kubilayhaner@gmail.com

during the “Great Game” period. The Soviet Union and the USA had followed similar methodology of politics during the Cold War years. Towards the end of the Cold War Afghanistan was intervened militarily by the Soviet Union and the American military intervention in 2001 constitutes another turning point for the history of this country. Afghanistan, continues to be the center of attention for great powers in international politics at the present time. In this paper, starting out with such a premise, the position of Afghanistan was handled according to geopolitical theories and approaches as well. Afghanistan’s relationship between the classical and contemporary geopolitical theories were studied and thereby, in the light of geopolitical data, in this paper is aimed at drawing a new picture of the country.

Keywords: Afghanistan, Geopolitics, The Russian Federation, The USA, China

GİRİŞ

İnsan ve yaşadığı çevre ilişkileri, eski devirlerden beri filozoflar ve bilim insanları için ilgi çekici olduğu kadar gereksinim duyulan bir inceleme alanı olmuştur. İnsan topluluklarının içinde yaşadıkları mekân ve tâbi oldukları coğrafi şartların onların yaşamlarına, kültürlerine, diğer toplumlarla ilişkilerine yaptığı etkiler, İbn Haldûn başta olmak üzere birçok tarih felsefecisinin eserlerinde geniş yer bulmuştur. İbn Haldûn, yeryüzündeki “bayındır yerler” ve toplumsal yaşamla ilgili olarak yaptığı değerlendirmesinde fiziki coğrafyaya ve iklime vurgu yapar. Ona göre, coğrafi şartlar bireysel olarak insanların sadece dış görünüşlerini ve yaşam tarzlarını değil aynı zamanda kültürlerini ve siyasi faaliyetlerini de etkiler (İbn Haldun, 1977: 153-221). XVIII. yüzyılda “coğrafi determinizm” olarak adlandırılacak yaklaşıma (Harris, 2001: 41) temel teşkil eden değerlendirmelere öncülük eden İbn Haldun’un yanı sıra bu yaklaşımın Aydınlanma Çağı’ndaki bir savunucusu da Fransız filozof Charles Montesquieu’dür. İklimin insan topluluklarının doğasını şekillendirdiğini savunan Montesquieu, aynı zamanda farklı politik sistemlerin, içinde geliştikleri iklimin ürünleri olduğunu da ileri sürmüştür (Hanks, 2011: 115). Sert iklim koşullarında yetişen insanların sert ve güçlü yapıları ile üstünlük duygularının yüksek olacağından bahisle onların “daha samimi ve daha az şüpheli olacakları” gibi birtakım çıkarımlara ulaşan ve ılıman iklim insanların karşıt özellikleri ile kıyas yapan Montesquieu, farklı yapı özelliklerine sahip insan toplulukları ile farklı yönetim şekilleri arasında paralellik kurmuştur (Montesquieu, 2001: 246, 281).

Coğrafi determinizm yeni bir olgu olmamakla birlikte, coğrafyanın politika belirleyiciliğine dair özel bir disiplinin 19. yüzyılda

Anglosakson teorisyenlerin çalışmalarıyla şekillenmeye başladığı ve Ratzel, Kjellen, Humbolt gibi coğrafyacı ve politik bilimcilerin bu alanda Emperyalist (Klasik) Jeopolitik düşüncenin belirginleşmesine katkı yaptıkları görülmektedir. İlk kez 1899 yılında Rudolf Kjellen tarafından “jeopolitik” terimi ile ifade edilen bu disiplin özellikle XX. yüzyılda dünya hâkimiyeti ve stratejik kaynakların kontrolü amacına yönelik olarak popüler hale gelmiş ve uluslararası sistemde öne çıkan özellikle Batılı aktörlerin dış politikalarına yön vermiştir. Soğuk Savaş döneminde jeopolitik disiplinde klasik teoriler terk edilmemekle birlikte bu dönemin konjonktürüne uygun jeopolitik paradigmalardan uluslararası güç mücadeleleri çerçevesinde önem kazandığı görülmektedir. Soğuk Savaş sonrasında uluslararası sistemde ortaya çıkan değişiklik ise yeni jeopolitik yaklaşımlara zemin hazırlamıştır.

Klasik jeopolitikçilerden Nicholas J. Spykman’ın yaklaşımıyla, bir devletin dünya üzerindeki konumu, güvenlik sorunlarını tanımlamada temel önemi haizdir. Devletin küresel konumu onun iklimini ve ekonomik yapısını belirlerken, bölgesel konum da devletin potansiyel düşmanları ve müttefikleri ile bazen bir kolektif güvenlik sistemindeki rolünün sınırlarını tanımlar. Bir devletin iyi tanımlanmış coğrafi resmi, güvenlik problemlerini anlama yönünde bir çerçeve çizer (Spykman, 1944: 22, 23). Genel anlamda coğrafyanın dikte ettiği evrensel değerleri konu edinen Jeopolitik sadece ülke ölçeği ile sınırlı olmayıp bölge ve dünya genelinde uygulanabilecek strateji ve politikaları da inceler (Gündoğdu, 2009: 72). Klasik jeopolitik yaklaşımlarla bir devletin, coğrafi konumundan kaynaklanan üstünlük ve zayıflıkları, potansiyel tehditler, güvenlik algıları ve ittifak ilişkileri bağlamında geliştirilen politikalarının tanımlanması mümkün iken Jeopolitik disiplinin tarihsel gelişimi içerisinde ortaya çıkan kültürel ve ekonomik yaklaşımlar ülkeler ve konumlarına farklı perspektiften bakılmasını gerektirmiştir. İbn Haldun’un “Coğrafya Kaderdir” yaklaşımını en iyi doğrulayan devletlerden biri olan Afganistan klasik jeopolitik teorilerin yanı sıra Soğuk Savaş dönemi ve sonrasında geliştirilen jeokültürel ve jeoekonomik yaklaşımlarda da kendine yer bulmuştur.

Afganistan tarihsel olarak Türkistan, Çin, Hindistan, İran gibi büyük güç merkezleri arasında ve zengin bir medeniyet sahasında yer almış olması ile dikkat çeker. Günümüzdeki Afganistan’ın siyasi kökeni sayılan ilk Afgan devletinin 1747 yılında Nadir Şah Afşar’ın komutanlarından

biri ve Abdalî aşiretinden Ahmet Şah Dürranî tarafından kurulmasına kadar bu topraklar başta Türkler olmak üzere pek çok millet ve kavmin siyasi egemenliğine sahne olmuştur. Kronolojik olarak Ahamenişler, Makedonyalılar, Kuşanlar, İskitler, Ak Hunlar, Sasaniler, Çinliler, Araplar, Samaniler, Selçuklular, Gurlular, Moğollar, Timurlular, Babürlüler, Safeviler ve Afşarlar birbiri ardına ya da kesişen zaman dilimlerinde Afganistan topraklarında varlık göstermişlerdir. Afganistan'a atfen çok sık kullanılan "İmparatorluklar Mezarlığı" tanımlaması temelde bu topraklarda egemenlik kurmuş milletlerin çeşitliliğinden kaynaklanır. Siyasi egemenlik kimi zaman Afganistan merkezli olarak inşa edilmiş ya da yakın coğrafyada güçlü bir devletin Afganistan'ı tamamen veya kısmen denetimi altına almasıyla husule gelmiştir. Afgan devletinin kurulmasının ardından 19. yüzyılda jeopolitik nedenlerle yaşanan "Büyük Oyun" sürecinde bu ülke Britanya ve Rusya'nın ilgi odağında olmuştur.

İngiltere'nin Hindistan'dan çekildiği 1947 yılına kadar klasik bir tampon devlet durumunda kalan Afganistan, ABD ve SSCB'nin bölgede çekişmeye başladıkları 1960 yılı ile 1973 yılları arasında bu tampon devlet özelliğini tekrar kazanmıştır. Öte yandan bu ülke büyük devletlerin birbirlerini uzaklaştırmaya çalıştıkları bir "uzak tutma bölgesi" olarak da değerlendirilmiştir (Mclachlan, 1998: 82). Afganistan 1979 yılı sonundan itibaren Sovyet müdahalesine ve 21. yüzyıl başında "küresel terörizmle mücadele" amacı çerçevesinde ABD liderliğindeki NATO harekâtına maruz kalmıştır.

1747 yılında ilk Afgan devletinin kurulması bu coğrafya açısından tarihsel bir dönüm noktası niteliğindedir. Bu tarihten itibaren günümüze kadar Afganistan büyük çoğunlukla Peştun kökenli liderlerin yönetiminde ve kısa süreli istikrar dönemleri dışında bir yandan dahili iktidar mücadelelerine, diğer yandan yabancı devlet müdahalelerine maruz kalmış, 19. yüzyılın sonuna kadar kuzeyde Rusya, batıda İran, Doğu'da ise Hindistan ile hemen hemen bugünkü sınırları ortaya çıkmıştır. İran ile 1934 yılında husule gelen *Musaabad* sınır anlaşmazlığı Mustafa Kemal Atatürk'ün özel ilgisi sonucu Türkiye Cumhuriyeti'nin aracılığı ile kısa sürede çözüme kavuşturulmuş olmakla birlikte 1893 yılında İngiltere tarafından belirlenen ve "Durand Hattı" olarak da bilinen Hindistan sınırı[†]

[†] 1947'den sonra Pakistan sınırı

yıllarca Pakistan ile “Peştunistan Meselesi” çerçevesinde siyasi krizlere ve çekişmelere yol açmıştır. Kuzeyde ise Bolşevik İhtilali’nin ardından Sovyetler Birliği ile aynı sınırı paylaşmaya başlayan Afganistan’ın komşu çevresi bu devletin 1991 yılında dağılması ve bağımsız devletlerin ortaya çıkması ile yeniden şekillenmiştir.

Denize çıkışı olmaması nedeniyle coğrafi bakımdan “kıta içi devlet” olan Afganistan Ön Asya bölgesinde yer almakla birlikte Güney Türkistan bölümü nedeniyle İç Asya ve Orta Asya, ayrıca güneydoğu kısmı itibarıyla Hindistan Alt Kıtası ile iltisaklıdır. Son yıllarda Afganistan’ın maruz kaldığı işgal, savaş, etnik ve dini çatışmalar ile geçirmekte olduğu dönüşüme bağlı olarak semantik bakımdan bir “Orta Doğu devleti” sayılması eğilimi de artmış bulunmaktadır. 1991 yılına kadar uzun bir Sovyet sınırına sahip olan Afganistan günümüzde kuzeyde Türkmenistan, Özbekistan ve Tacikistan, doğuda Çin, doğu ve güneyde Pakistan, batıda ise İran ile sınır komşusudur. Öte yandan Afganistan, başta ABD olmak üzere Rusya Federasyonu ile yükselen güçler Çin ve Hindistan’ın jeopolitik ilgisine maruzdur.

Afganistan’da doğudan batı ve güneye doğru uzanan ve gittikçe alçalın Hindukuş dağlık sistemi bu ülkenin geniş bir kısmını kaplamaktadır. Arazi niteliği ve bitki örtüsü değişkenlik arz eden Afganistan’da dağlık kesimlerin yanı sıra çöllük, ovalık ve yüzölçümüne göre oldukça az oranda ormanlık alanlar da mevcuttur. Afganistan’ın arazisi gibi toplumsal yapısı da çeşitlilik arz etmekte ve Peştunlar, Tacikler, Özbekler, Türkmenler, Hazaralar ile daha küçük etnik gruplar bugünkü Afganistan halkını oluşturmaktadırlar. Yaşam alanları bakımından kesin etnik sınırlar çizilemese de genel olarak Peştunlar güneyde, Tacikler doğuda Tacikistan ve batıda İran’a yakın bölgelerde, Türkmenler ve Özbekler kuzeyde, Hazaralar ise merkez bölgesinde yoğunlaşmışlardır. Etnik farklılıklar Afganistan açısından tarihsel bir zenginlik olarak görülebileceği gibi çevre ülkelerle benzeşen kökenleri itibarıyla jeopolitik hassasiyete de konu olmaktadır.

1. JEOPOLİTİK TEORİLER VE AFGANİSTAN

“Klasik” ve “Çağcıl” olarak iki döneme ayırmak suretiyle incelenebilen (Sandıklı, 2011) jeopolitik yaklaşımlar söylem bakımından “Empyralist dönem”, “Soğuk Savaş”, “Yeni Dünya Düzeni” ve doğal

çevreye yönelik tehdidin gittikçe artmasına karşı gelişen ihtiyaca bağlı olarak “Çevre Jeopolitiği” olarak da sınıflandırılmaktadır (ÓTuathail, 2003: 5). Emperyalist dönem jeopolitik teorisyenlerden Halford Mackinder’in “Kara Hâkimiyet (Kalpgâh) Teorisi”, Nicolas J. Spykman’ın “Kenar kuşak”; Soğuk Savaş dönemi teorisyenlerinden George Kennan’ın “Çevreleme”, Yeni Dünya Düzeni jeopolitik anlayışının “Medeniyetler Çatışması” gibi tezleri Afganistan’ı doğrudan etkileyen jeopolitik yaklaşımlardır (ÓTuathail, 2003: 5). Ancak Afganistan’ı bir şekilde ilgilendiren jeopolitik yaklaşımlar bunlarla sınırlı kalmamaktadır. Zbigniew Brzezinski’nin “Büyük satranç Tahtası” yaklaşımı Afganistan’ı birincil aktör olarak ele almamakla birlikte oluşturduğu söylem neredeyse bu ülkenin etrafında şekillenmektedir (Brzezinski, 2016). Öte yandan Afganistan’ı Rus politik bilimciler tarafından geliştirilen ve günümüzde Alexander Dugin ile özdeşleştirilen “Avrasyacılık (Yeni Avrasyacılık),” ile Çin’in “Bir Kuşak Bir Yol” yaklaşımlarının yanı sıra doğal kaynaklar ve enerji jeopolitiği ile alakalı mülahazalardan da soyutlamak mümkün değildir.

Klasik jeopolitik teorilerle başlamak gerekirse, bu dönemin önemli teorisyenlerinden Halford Mackinder’in XX. yüzyılın hemen başında açıkladığı “Kara Hâkimiyet Teorisi” Dünya hâkimiyetinin nasıl kurulabileceği üzerinedir. Asya’da XIX. yüzyılda başlayan ve özellikle Afganistan üzerinde hâkimiyet mücadelesine dönüşerek XX. yüzyıla uzanan İngiliz-Rus mücadelesinin sonlarına yaklaşıldığı dönemde, Kara Hâkimiyet Teorisi yaklaşımının İngiliz teorisyen tarafından o dönemdeki uluslararası sistemin yapılanmasına bağlı olarak Rusya merkezli geliştirilmesi de rastlantı değildir.

Mackinder, geliştirdiği jeopolitik teori bağlamında Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının oluşturduğu alanı “Dünya Adası” olarak tanımlamıştır. “Kalpgâh” (Heartland) olarak adlandırılan bölge ise Asya Kıtası’nın kuzey ve merkez bölgesini kapsamakta, buzul Sibiryâ kıyılarından Belucistan’a ve İran’ın sıcak ve dik kıyılarına kadar uzanmaktadır. Kuzeyden, okyanus yönünden girişin imkânsız olduğu bu bölgenin batı, kuzey ve merkez bölümü deniz seviyesinden birkaç yüz metre yüksekliğindeki düzlüklerden oluşmuştur. “Büyük Ova” olarak adlandırılan bu bölge Batı Sibiryâ, Türkistan, Volga Nehri havzasını içerir. Bölge güneye doğru ortalama bir mil yüksekliğindeki platonun eteklerinde sona erer. Bu platonun gerisinde İran, Afganistan ile

Belucistan vardır ve burası “İran Dağlık Bölgesi” olarak adlandırılır. İşte Kalpgâh, “Büyük Ova” ile İran Dağlık Bölgesi’nin büyük bir bölümünü kapsamaktadır (Mackinder, 1919: 79-94).

Mackinder tarafından daha önce “Merkezî Alan” olarak adlandırılan ve tamamen karasal bir alan olan Kalpgâh, kara ve okyanusun oluşturduğu, Almanya, Avusturya, Türkiye, Hindistan ve Çin’den geçen büyük bir “iç hilal”; bunun dışında da tamamen okyanuslardan geçen ve Kanada Amerika, Güney Afrika, Avustralya ile İngiltere ve Japonya’yı da içine alan bir “dış hilal” ile çevrilmiştir (Mackinder, 1904: 435, 436). Mackinder Kara Hâkimiyet Teorisi çerçevesinde ağırlıklı olarak Kalpgâh olarak adlandırdığı bölgeye yoğunlaşmış ve bu bölgeyi teorisinde çıkış noktası olarak ele almıştır. Dünya hâkimiyeti açısından bir yandan Dünya Adası içerisindeki Kalpgâh’ın önemine vurgu yaparken diğer yandan da gelecekte deniz gücünden ziyade kara gücünün belirleyici olacağına dikkat çeken Mackinder’in slogan haline getirdiği teorisi; “*Kim Doğu Avrupa’ya hükmederse Kalpgâh’a hâkim olur, kim Kalpgâh’a hükmederse Dünya Adası’na hâkim olur, kim Dünya Adası’na hükmederse Dünya’ya hâkim olur*” şeklinde ifade edilmiştir (Mackinder, 1919: 136-86).

Öte yandan Mackinder ile çağdaş sayılan Amerikalı jeopolitik teorisyeni Spykman’ın “Kenar Kuşak” teorisinde Avrasya Kıtası’ndaki merkezî düzlük Kalpgâh olarak kabul görmeye birlikte, Kalpgâh’ın sınırları SSCB’nin politik sınırları olarak belirlenmiştir. Mackinder’in iç hilal olarak adlandırdığı, Kalpgâh’ın dağlık engellerle ayrıldığı kıyısız bölge, özelliğini doğru yansıtmaması bakımından Spykman’ın teorisinde “Kenar Kuşak” olarak adlandırılmaktadır. Kenar Kuşağı çevreleyen ara denizler kıtayı okyanuslardan ayırır. Daha dışarıda ise açık deniz adaları ve kıtaları (Büyük Britanya, Afrika, Avustralya, Japonya) dış hilali oluştururlar (Spykman, 1944: 38).

Spykman’a göre; XIX ve XX. yüzyıllardaki Napolyon Savaşları, I. ve II. Dünya Savaşları gibi üç dünya savaşında, bir kara gücü olan Rusya ile bir deniz gücü olan İngiltere birbirleriyle savaşmamışlardır. Bir başka deyişle biri kara, diğeri deniz gücü olan iki devlet gerçekte karşı karşıya gelmemişlerdir. Mackinder XIX. yüzyıldaki Rus-İngiliz mücadelesinin etkisiyle 1904 yılında bu teoriyi geliştirmiştir. Bütün bu değerlendirmeler çerçevesinde, Spykman’a göre Mackinder’in teorisi hatalıdır. Eski Dünya’nın güç politikaları için bir slogan gerekiyorsa o da “*Kenar Kuşağı*

kontrol eden Avrasya'ya hükmeder, Avrasya'ya hükmeden Dünya'nın kaderini kontrol eder" olmalıdır (Spykman, 1944: 43). Spykman Avrasya kütesinin kenar kuşağının, kuzeyde Kalpgâh ve esas olarak güneyde okyanus berisindeki (Akdeniz, Arap Denizi, Andaman Denizi gibi) denizlerle sınırlanan bir ara bölge olarak değerlendirilmesi görüşündedir. Bu bölge kara ve deniz güçleri arasındaki çatışmanın geniş bir tampon bölgesi işlevini görecektir (Spykman, 1944: 41).

Bu çerçevede Spykman'ın teorisinde büyük Kenar Kuşak tampon bölgesinde yer alan Afganistan, Mackinder'in 1904 yılında ortaya attığı teorisinde ülkeyi batıdan doğuya ikiye ayıran Sefid Kûh - Kûh-i Baba - Hindukuş dağ bloğuna kadar Merkez Bölge (Kalpgâh) içerisinde kalır. Teorisini Asya'da XIX. yüzyılda başlayan Rus-İngiliz mücadelesi üzerine kurgulayan Mackinder'in yaklaşımına göre Afganistan, Kalpgâh'tan Dünya Adası'na yayılacak kara gücünün güney sınırında yer alır ve aynı zamanda bu gücün güneye çıkış noktalarından birini teşkil eder. Spykman'ın yaklaşımına göre ise Kenar Kuşak'ın bir parçası olarak, Dünya hâkimiyeti amacıyla Kalpgâh'a hükmetmek için ele geçirilmesi gereken bir ülke olarak belirir.

Klasik Jeopolitik teorilerden sonra Soğuk Savaş jeopolitik teorisyenlerinden George F. Kennan tarafından, Sovyetler Birliği'ne yönelik ABD politikaları konusunda geliştirilen yaklaşım, II. Dünya Savaşı'ndan sonra "Rus yayılmacı eğilimlerine karşı ABD politikalarının esas unsurunun uzun vadeli, sabırlı ancak katı ve müteyakkız bir çevreleme politikası olması gerektiği" yönündedir (Kennan, 1947: 575, 581). Bu yaklaşım açısından incelendiğinde Afganistan'ın, konumu itibarıyla o dönemde SSCB'yi çevreleme potansiyeline sahip ülkelerden biri olduğu görülür.

ABD Başkanı Truman'ın 12 Mart 1947 tarihinde Temsilciler Meclisi'nde yaptığı konuşma komünist tehdit ve Sovyet yayılmacılığına karşı politik bir yaklaşım olarak görülmüş ve daha sonra "Truman Doktrini" olarak adlandırılmıştır. Truman Doktrini Soğuk Savaş'ın başlangıcının bir işareti olmuştur (Smith ve Simon, 2005: 276). Bu doktrinin, Kennan'ın "Çevreleme Teorisi" ile uyumluluğu dikkati çeker ve bazı tarihçiler Çevreleme politikasının Kennan'dan önce Başkan Truman tarafından bu konuşma ile dile getirildiği düşüncesindedirler (Truman: 748). Ancak Çevreleme politikası bağlamında Kennan'ın bakış açısı ile ABD dış politikasının ayrıştığı da görülmektedir. Bu ayrışma

“neyin çevreleneceği” meselesine farklı yaklaşımlardan kaynaklanmıştır. Çevreleme politikasına ideolojik yaklaşım, ABD’nin sadece Sovyetler Birliği’ni çevrelemeye yönelik çabalarını yetersiz bulmuş, aslında daha geniş kapsamlı olarak Komünizmin çevrelenmesi gerektiği düşüncesini savunmuştur. Bu çerçevede, bir devletin engellenmesi ve dengelenmesinden ziyade daha saldırgan bir yaklaşımla onun ürettiği ideolojinin çevrelenmesi gerektiği düşüncesi öne çıkarılmış ve kabul görmüştür (Nye Jr. ve Welch, 2013: 221, 224). Ancak her durumda Afganistan çevrelemenin birçok nesne-aktöründen biri haline gelmiştir. Her ne kadar ABD bu politikasını Soğuk Savaş döneminin başlarında Pakistan hattında uygulamayı uygun görmüşse de Afganistan sahnesini de tamamen SSCB’ye bırakmamaya çalışmıştır.

2. BÜYÜK SATRAŇ TAHTASI

ABD Başkanı Jimmy Carter döneminin (1977-81) güvenlik danışmanı Zbigniew Brzezinski 1997 yılında yayımlanan “Büyük Satranç Tahtası” adlı eserinde Avrasya’yı “küresel üstünlük mücadelesinin oynandığı bir satranç tahtası” olarak tanımlar ve bu alanda jeostratejik bir mücadelenin yaşandığını savunur. Bu bağlamda Brzezinski’nin Büyük Satranç Tahtası tezi Avrasya politikaları konusunda ABD’ye stratejik bir çerçeve sunmaktadır. Bahse konu yaklaşıma göre ABD’nin Avrasya’ya hâkim olabilecek güce sahip olması önem arz ederken bu coğrafyada denetim sağlayacak başka bir aktör ortaya çıkmamalıdır (Brzezinski, 2016: 14, 15). Bu tez bir anlamda Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından ABD’nin Avrasya’ya yönelik olarak geliştirdiği dış politika yaklaşımıdır. Joseph E. Fallon’un “Neo-Mackinder Strateji” olarak da tanımladığı ve aslında ilk olarak 1992 yılında ABD Savunma Bakanlığı tarafından açıklanan bu yaklaşım Brzezinski tarafından tekemmül ettirilmiştir (Fallon, 2013: 2).

Brzezinski’ye göre Avrasya alanının en önemli jeostratejik aktörleri Fransa, Almanya, Rusya, Çin ve Hindistan’dır. Ukrayna, Azerbaycan, Türkiye, İran ve Güney Kore ise jeopolitik eksen devletlerdir. “Siyasi olarak dünyanın en iddialı ve dinamik devletlerinin bulunduğu” yer olan Avrasya Brzezinski’nin tabiriyle “ABD için en önemli jeopolitik ödüldür” ve ABD’nin küresel üstünlüğü Avrasya coğrafyasındaki hakimiyeti ile doğrudan ilişkilidir. Zira bu alanda kurulacak hakimiyet “dünyanın en

ileri ve ekonomik olarak en verimli üç bölgesinden ikisini kontrol etmek” anlamına gelmektedir (Brzezinski, 2016: 51-65). Brzezinski, ABD’nin bu bölgede başka hiçbir aktörün yalnız başına egemenlik kurmamasını sağlaması ve “küresel topluluk” olarak ifade ettiği liberal kapitalist sistemin de bu coğrafyada ekonomik ve malî olarak hareket serbestisine sahip olması gerektiğini savunur (Brzezinski, 2016: 230). Bu yaklaşımın bir tezahürü Brzezinski’nin güvenlik danışmanı olduğu yıllarda Afganistan üzerinden gerçekleştirilmiş ve İlhan’ın (1997: 16) tabiri ile Sovyetler Birliği Afganistan’ı işgal ile Kenar Kuşak’a çıkış yapmak istediğinde ABD bir dizi önlem alma gayreti içerisine girmiştir.

Sovyetler Birliği’nin 1979 yılı sonunda Afganistan’a askerî müdahalede bulunmasıyla başlayan süreçte ABD’nin Afgan mücahitlerine yaptığı yardımın amacı Sovyet ordusunun yenilmesini sağlamaktı (Brzezinski, 2016: 22). Böylesi bir gelişme SSCB açısından ciddi askerî ve politik sonuçlara yol açabilir, ABD için Avrasya hakimiyeti stratejisi doğrultusunda politik avantajlar sağlayabilirdi. O dönemde Batı dünyası tarafından sıklıkla dile getirilen aksine Afgan mücahitlerine yapılan yardım ve sağlanan desteğin düşünsel alt yapısında Afganistan halkının içine düştüğü kötü durumdan kaynaklanan bir kaygı ve onların Sovyet işgalinden kurtarılması amacı yoktu. Hedef kısa vadede “Sovyet İmparatorluğu”na ciddi zararlar vermek, uzun vadede ise bu bölgede tutunacak bir mevzi oluşturmaktı.

Brzezinski’nin yaklaşımında Kazakistan, Çin ve Hindistan’ın batı bölümleri, Yemen, Ortadoğu, Türkiye’nin iç ve doğu bölümleri ile Kafkasların sınırladığı dairesel alan “Gerginleşen Küresel Şiddet Bölgeleri” ve istikrarsızlık alanı olarak belirtilmiştir. Brzezinski Balkanlar sözcüğünün “büyük güç rekabeti” ve “etnik çatışma” çağrıştırdığından yola çıkarak yukarıda bahsedilen alan içerisinde bulunan daraltılmış bir bölge daha tanımlamış ve bunu da “Avrasya Balkanları” olarak adlandırmıştır. Bu değerlendirmeye göre Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan, Türkmenistan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan ve Afganistan Avrasya Balkanları dahilinde yer almaktadırlar (Brzezinski, 2016: 81, 176). Brzezinski, Afganistan’daki kargaşa ortamının Sovyet mirası olduğundan bahisle Afganistan’ın etnik olarak bölünmüş bir ülke haline geldiğini düşünmektedir. Ayrıca, Afganistan’ın ulus devlet niteliğinin sadece ülke adında kaldığını ve Avrasya Balkanları dahilinde yer almasının yanı sıra içinde bulunulan durum itibarıyla aynı

zamanda “Orta Asya Etnik Kazanı” olarak adlandırdığı bütünün de bir parçası olarak görülmesi gerektiğini ileri sürer (Brzezinski, 2016: 186, 187). Afganistan Büyük Satranç Tahtası’nın neredeyse merkezinde yer alan bir ülkedir ve ABD’nin bu tezdeki “Avrasya da hakimiyet sağlayacak başka bir güç ortaya çıkmamalıdır” dış politika yaklaşımının desteklenmesi için egemen olunması gereken önemli bir ülke ve operasyon üssü durumundadır.

3. MEDENİYETLER ÇATIŞMASI

1978 yılında gerçekleşen “Savr Devrimi” ile yeniden Sovyet etki dairesine giren Afganistan’ın bu ülke tarafından işgalinin ardından başlayan silahlı çatışma kısa sürede çok aktörlü hale dönüşmüş ve bu politik-askerî kriz jeopolitik bir sarsıntı yaratırken sadece bölgesel bir çatışma düzeyinde kalmamış ve sonraki yıllarda bölgesel ve küresel etki gösterecek gelişmelerin başlangıcı olmuştur. Bu bağlamda, Afganistan’daki savaş Samuel P. Huntington’un “Medeniyetler Çatışması” tezine konu olmuştur. 1993 yılında makale olarak yayımlanmasının ardından genişletilerek 1996 yılında kitap haline getirilen bu çalışmada ileri sürülen tez jeokültürel teoriler kapsamında değerlendirilmektedir.

Huntington, Medeniyetler Çatışması’nda Soğuk Savaş’ın ardından küresel politikanın kültürel örüntülere bağlı olarak tekrar şekillendiğini ve çok kutuplu ve çok medeniyetli bir hale dönüştüğünü ileri sürmüştür. Huntington modernleşme ve batılılaşmanın farklı kavramlar olduğuna yaptığı vurgu ile modernleşme aşamalarından geçmiş olsa bile Batı medeniyeti dışındaki toplumların batılılaşmalarının mümkün olmadığını iddia etmiştir. Dünyada tek ve ortak bir medeniyetin olmadığını- olmayacağını ve bir toplumun ait olduğu medeniyetten alınıp diğer bir medeniyete katılmasının mümkün olmadığını savunan Huntington, medeniyetler esasında şekillenen dünya düzeninde ülkelerin -çekirdek devlet olarak tanımladığı- merkez devletler etrafında toplandığını ve aynı medeniyete dahil olan devletlerin birbirleriyle daha fazla iş birliği yapma eğiliminde olduğunu ileri sürmüştür (Huntington, 2002: 23).

Huntington Soğuk Savaş’ın ardından ideolojinin bittiğini ve toplumlar arasındaki farklılıkların kökeni ve belirleyicisinin kültür ve kimlik algısı olduğunu, ulus devletin uluslararası sistemde esas aktör

olarak varlığını sürdürmekle birlikte bu aktörlerin politikalarının kültürel aynılık ve farklılık düşüncelerine bağlı olarak şekillendiğini, Soğuk Savaş dönemindeki Batı, Doğu ve Bağlantısızlar bloklaşmasının dünyadaki “yedi veya sekiz temel medeniyet” tarafından ikame edildiğini, bu dönemdeki Doğu-Batı blokları liderlerinin süper güç mücadelesinin yerini ise medeniyetler çatışmasının aldığını savunmaktadır. Huntington bu “belli başlı medeniyetler” olarak Sinik, Japon, Hindu, İslam, Batı, Latin Amerika ve Afrika’yı saymıştır (Huntington, 2002: 20-25).[‡]

Bu ayrıma göre Afganistan İslâm medeniyetine dahil olmakla birlikte Çin (Sinik) medeniyeti; Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)’ndaki Rus nüfuzu-Ortodoks Medeniyeti[§], tarihsel olarak ve Hindistan’a coğrafi yakınlık nedeniyle Hindu medeniyeti ile İran, Pakistan ve BDT’nin Müslüman ülkeleri arasında dikkat çekici bir konumda bulunmaktadır. Afganistan öte yandan, 2001 yılından itibaren NATO müdahalesi nedeniyle Batı medeniyeti nüfuzu altındadır ve orta vadede bu şekilde kalacağı öngörülmektedir. Afganistan’ın tarihsel coğrafi niteliklerinden birinin günümüzde de varlığını sürdürdüğü görülmektedir. Medeniyetler arasında kavşak niteliğindeki böylesi bir konum Afganistan’ın jeostratejik değerine katkı yapmaktadır.

Huntington’un Medeniyetler Çatışması tezinde Afganistan’dan Sovyet işgali ve yanı sıra özellikle “İslami yeniden doğuş”, “cihadın küreselleşmesi”, radikalizm, “gezgin İslamcı enternasyonal savaşçılar”, “fay hattı savaşı”, “medeniyetler arası savaş” ve Afganistan’ın uluslararası Müslüman topluma bağımlılığı gibi İslamiyet ile ilişkilendirilen temalarda bahsedilmiştir. Huntington’ın Afganistan ile ilgili en çarpıcı tespiti ise 1979 yılındaki Sovyet işgaliyle Afganistan’da başlayan ve 1989 yılına kadar devam eden savaşın medeniyetler savaşı/çatışmalarının ilki olduğu üzerinedir. Bu savaş, bir işgal ile başlamakla birlikte “dönüşüm geçirerek” medeniyetler savaşı niteliğini kazanmıştır. Bir başka açıdan Afganistan’da yaşanan savaş yine Huntington’un tabiri ile Körfez Savaşı gibi “farklı medeniyetlerin grupları arasındaki “fay hattı savaşlarının hüküm sürdüğü bir çağa geçiş savaşıdır” (Huntington, 2002: 157, 368). Afganistan bu bağlamda -çok arzu edilmese de medeniyetler kavşağı olmasının yanı sıra- böylesi bir paye kazanmıştır.

[‡] Huntington, “Medeniyetler Dünyası, 1990 Sonrası” başlıklı haritada bu medeniyetleri “Batılı, Amerikalı, Afrikalı, İslam, Çinli, Hindu, Ortodoks, Budist, Japon” olarak belirtmiştir.

[§] 1991 yılı sonuna kadar Sovyetler Birliği ile ortak sınırlara sahipti.

Ancak bu niteliğin ülkeye yüklenmesinden sonra takip eden yıllarda Afganistan, bölgesel ve küresel etki gösterebilecek devlet dışı aktörlerin üretildiği bir “kara delik” haline gelmiştir. Huntington’un sınıflandırmasına göre “İslam Medeniyeti” içerisinde yer alan Afganistan 21. yüzyıl ile birlikte Batı medeniyeti içerisindeki ABD tarafından 2001 yılından itibaren “küresel terörle mücadele politikasının hedef sahası olmuş ve başta ABD olmak üzere küresel aktörlerin bölge politikaları için Asya’da değerli bir üs haline gelmiştir.

4. AVRASYACILIK VE YENİ AVRASYACILIK

Rus sürgünleri arasında 1920’lerde ortaya çıkan Avrasyacılık (ya da Klasik Avrasyacılık) akımının önde gelen yazarları N.S. Trubetskoy, N. N. Alekseyev, V. G. Vernadskiy, V. N. İlyin, P. P. Suvçinskiy, E. Hara-Davan, Y. Brombert ve P. N. Savitski’dir (Dugin, 2012: 349). Pyotr Nikolayeviç Savitski’nin temel yaklaşımı Rusya’nın merkezî konumunun kendine has bir uygarlık gelişimi sağladığı tezi üzerinedir. Savitski’nin *Avrasyacılığın Coğrafi ve Jeopolitik Temelleri* adlı makalesinin başlangıcında “Rusya, Orta Devlet olarak adlandırılmak için Çin’den çok daha fazla temellere sahiptir” ifadesi yer almaktadır (Savitski, 1933). Bu bağlamda Avrasyacılık tezi Rusya’yı üstün bir medeniyetin çekirdeği olarak görür ve aynı zamanda onun Liberal Batı ile bağdaşmadığını savunur (Sebastián, 2014: 9).

İki dünya savaşı arasında 1920’lerde ortaya çıkan Avrasyacılık “Rus uygarlığının emsalsizliğini” öne çıkarırken Batı’ya ve özellikle Avrupa evrenselciliğine muhalefeti ile dikkati çeker. Bu yaklaşım Rusya’yı “Ortodoks bir Avrasya uygarlığı” olarak tanımlar ve onun Avrupa’ya göre tanımlanmasını, diğer bir deyişle “Avrupa’nın periferisinde olma” özelliğini reddeder (Dugin, 2015: 6). Avrasyacılık 1950-1980 yılları arasında L. N. Gumilyov tarafından daha da geliştirilmiştir (Dugin, 2012: 349). Tarihin şekillendirilmesine etki eden kozmik ve biyolojik faktörlere önem veren ve Rusya’nın kurtuluşunun Avrasyacılık vasıtasıyla bir Avrasya gücü olmakla gerçekleşebileceğini savunan Gumilyov, Avrasyacılık yaklaşımına ulus ve etnik köken tabanlı yeni yorumlar getirmekle birlikte Batı dünyasının sömürücülüğüne dair temel argümanları sürdürmüştür (Tihanov, 2010: 29).

Avrasyacılık yaklaşımı, Atlantikçi dünya düzeni ve küreselleşmeye karşı uluslararası sistemin çok kutupluluğuna vurgu yapmakta ve dünya halklarının kimlik, kültürel-dinsel geleneklerinin çeşitliğinin korunmasına olan ihtiyacı öne çıkarmaktadır. Avrasyacılık aynı zamanda halkların kendi tarihsel gelişmelerine uzanan yolu bağımsızca seçebilme hakkını da önemsemekte ve bu yaklaşımın bilinçli bir seçim olduğunu, var olmanın geleneksel şekillerinin muhafaza edilmesi çabasının özgür ve yaratıcı gelişme isteği ile mezcilmesi olduğunu savunmaktadır. Avrasyacılar ya da Avrasyacılık yaklaşımını benimseyenler sadece Avrasya toplumlarıyla sınırlı değildir. Bu yaklaşımın en önemli ve belirleyici niteliği Atlantikçiliğe karşı bir duruş olmasında kendini gösterir (Dugin, 2012: 349, 350). Kültür ve kimlik mesellerini önemseyen ve evrensellik iddiasında bulunan bu yaklaşım Batı uygarlığının biricikliğini reddederken Rusya'yı öne çıkarmakta ve aynı zamanda jeopolitiğin tarihsel Batılı ürünlerine de bir alternatif sunmaktadır. Avrasyacılık öte yandan çok kutupluluğa vurgu yapmakla birlikte Rus milliyetçiliğinden de beslenmektedir.

Tek kutuplu küreselleşmeye ve böylelikle şekillenen dünya düzenine karşı duran Avrasyacıların da bir yeni dünya tasarımları vardır ve çok kutupluluk anlayışından hareketle dünyadaki kutupların geleneksel devletler gibi değil ve fakat “bütüncül medeniyet tabanlı” yapılar olarak hareket edeceklerini savunurlar. Bu bağlamda bütün devlet ve toplumların eşit olarak temsil edilecekleri, dostça ortaklık ilişkilerinin geliştirileceği ve coğrafya, kültür, değerler ve medeniyet yakınlığına dayalı dört jeoekonomik bölgede yapılanacaklarını ileri sürerler. Avrupa-Asya Kuşağı, Asya-Pasifik Kuşağı, Avrasya Kıtasal Kuşağı ve Amerika Kuşağı olarak adlandırılan bu ana yapılanmada Avrasya Kıtasal kuşağı Avrasya Birliği, Kıta İslam devletleri, Hindistan ve Çin olarak dört büyük alanı kapsar. Avrasya Birliği'ni ise Rusya, BDT üyesi devletler ve bazı Doğu Avrupa devletleri oluştururlar (Dugin, 2012: 350, 351).

Avrasyacılık ilk ortaya çıktığı haliyle klasik formundan Aleksandr Dugin'in öncülük ettiği “yeni” şekline kadar pek çok farklı yorumu bünyesinde barındırmaktadır. Özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Avrasyacılık yelpazesinin genişlediği görülmektedir. Zamanla başta Rusya olmak üzere Kazakistan gibi eski Sovyet coğrafyasındaki bazı devletler tarafından resmî doktrin olarak kabul görmüştür (Laruelle, 2015: 2). Klasik Avrasyacılıktan beslenen ve

geleneksel Avrasyacılık anlayışını metodolojik yenilikler, yeni düşünceler ve özellikle jeopolitik yaklaşımla genişleten ve daha mültidisipliner bir forma kavuşturan “Yeni Avrasyacılık” (Neo-Avrasyacılık), 1980’lerin sonunda Aleksandr Dugin tarafından ileri sürülmüştür (Dugin, 2012: 349).

Öte yandan, Dugin’in yanı sıra Gumilyov’un diğer takipçilerinin de Yeni Avrasyacılık yaklaşımının farklı yorumlarını geliştirdikleri görülmektedir. “Çok boyutlu bir ideoloji” olarak öne sürülen ilk yorum Trubetskoy, Vernadski, Savitski ve Nikolay Ustryalov’un düşüncelerini esas almaktadır. Sovyetler Birliği’nin sonu ve Rusya Federasyonu’nun keşiştiği 1990’ların başında uygulanan reformları reddeden bu yaklaşım Klasik Avrasyacılığın çağdaş çerçevede uygulanabilir olduğunu ileri sürerken emperyal ve kıtasal perspektifi ile “Milliyetçi İdeokrasi” tezine ulaşmaktadır. Buna göre; -Klasik Avrasyacılıkta olduğu gibi- Batı liberalizmine ve dar kapsamlı etnik milliyetçiliğe karşı çıkmaktadır. Rusya, -Savitski’nin düşüncelerinde ortaya çıktığı şekliyle- “Büyük Jeopolitik Alan”ın temeli olarak değerlendirilmekte ve -Batı’dan ayrı ve büyük bir medeniyet olduğu yaklaşımına uygun olarak- Rusya’ya “imparatorluk” oluşturma misyonu yüklenmektedir (Mileski, 2015: 179).

İkinci yaklaşımda kıtadaki İslam dininin hâkim olduğu devletler Rusya’nın stratejik müttefikleri olarak değerlendirilmektedir. Bu müttefiklerin başında İran gelmektedir ve “Kıta Rusyası ile İslam ittifakı” Avrasya coğrafyasının güneybatı bölümünde Atlantikçilik karşıtı bloku oluşturmaktadır. Bu yaklaşımlar dışında Yeni Avrasyacılık başka formlar da bulmuştur. Yine Klasik Avrasyacılık temelinde gelişen bu formlar konjonktürel politik gelişmelerden etkilenmekte ve daha çok Avrasya’da ekonomik birlik üzerine odaklanmaktadır (Mileski, 2015: 180).

Brzezinski’ye göre Sovyetler Birliği’nin dağılması Avrasya’nın merkezinde bir “kara delik”, ya da diğer bir tabirle büyük bir kargaşa, bir iktidar boşluğu, bir jeopolitik boşluk yaratmıştır. İdeolojik hakimiyet alanı güneyden kuzeye doğru gerilemiştir. Bu bağlamda; kültürel ve mistik bir terminolojiden beslenen Avrasyacılık, Sovyet sonrası Rus dış politikasında ideolojinin yerine jeopolitik mülahazaların geçmesi gerektiğinin idrak edildiği dönemde öne çıkan “yakın yurtdışı” yaklaşımının da etkisiyle eski Sovyet alanındaki jeopolitik boşluğu doldurabilecek bir doktrin olarak görülmüştür (Brzezinski, 2016: 127-156).

Afganistan Avrasyacılık yaklaşımı kapsamında Dugin tarafından geliştirilen “Çok Kutuplu Dünya” tezinin “Pan-Avrasya” bölümünde ve “İslami Kıtasal Büyük Alan” alt bölümünde yer almaktadır. Her ne kadar güçlü bir aktör ve stratejik bir ortak olmasa da Afganistan Avrasyacılık ve bu yaklaşımda öngörülen bölgesel bütünleşme çabaları bakımından Rusya açısından önem arz etmektedir. BDT bünyesindeki Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Tacikistan’ın politik ve dinsel olarak yeniden yapılanmasının yanı sıra geçmişten getirilen Rus ideali “sıcak denizlere inme” projesinin reel politikte gerçekleştirilebilmesi açısından İran’a atfedilen büyük önem Afganistan’dan da kaynaklanmaktadır. Rusya’nın İran ile stratejik bir ittifakında Afganistan ve Pakistan bölgesi “özgür bir İslami konfederasyon” olarak hem Rusya hem de İran’ın yanında yer alması bakımından önem arz etmektedir. Böylelikle bütün bu ülkelerin jeopolitik gayretlerinin birleştirilmesiyle sağlanan güç ve amaç birliği yeni bir “Orta Asya Federasyonu” yolunu açabilecektir. Bu tür bir sinerji aynı zamanda istikrarsızlık üreten bölgeyi iş birliği ve refah alanı haline getirecektir (Dugin, 2014: 49-58).

Avrasyacılık ve jeopolitik kimliği ile Yeni Avrasyacılık yaklaşımı jeopolitik argümanları doğrultusunda Afganistan ile yakından ilgilenmektedir. Afganistan, daha önce de belirtildiği gibi Avrasya’nın merkezinde ve Rus nüfuz sahası ile doğrudan iltisaklı bulunmaktadır. Öte yandan, “Başarısız Devlet” olarak çevre ülkeleri de etkileyecek şekilde istikrarsızlık üretme potansiyeline sahip olması bu ülkenin bölgesel güvenlik mülahazalarında odak alınmasına yol açmaktadır. Böylesi bir tehdit algısının bölgeselcilik girişimlerini etkilemesinin yanı sıra ABD başta olmak üzere Batı’nın ya da Avrasyacılık yaklaşımının terminolojisi ile Atlantik Bloku’nun Afganistan’ı uluslararası terörizmle mücadele ve güvenlik söylemleri doğrultusunda bu bölgedeki daha kapsamlı politikaları çerçevesinde jeostratejik bir üs bölgesi olarak kullanma çabası ve buradaki varlığını sürdürme niyetinde olması Avrasyacılık yaklaşımının temel paradigmaları ve Rusya’nın bölgesel politikaları açısından sorunlu gelişmelere neden olmaktadır. Sovyet işgalinin ardından Afganistan’da ortaya çıkan boşluk ABD ve Batı tarafından doldurulmuştur. Böylelikle Avrasya’da “Atlantikçi Blok” bir üs bulmuştur. Rusya bu bölgede kalıcıdır ve yakın çevre politikası coğrafyaya maruzdur. Batı’nın ulus devletler ya da uluslararası aktörler marifetiyle barışın inşası, barışın korunması, ülkenin sosyal ve ekonomik

restorasyonu bağlamında Afganistan ile ilgili olarak yapmış olduğu taahhütlerdeki her “başarısızlık” Rusya’yı uluslararası terörizm, uyuşturucu madde kaçakçılığı ve köktendincilik gibi Afganistan’dan kaynaklanan tehditler bağlamında girişimde bulunmaya ve tedbir almaya sevk etmektedir.

5. ENERJİ JEOPOLİTİĞİ

Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından yeniden şekillenen Orta Asya ve Kafkasya küresel enerji jeopolitiğinde stratejik rekabet alanı haline gelmiştir. Rusya Federasyonu, Kazakistan, Türkmenistan ve Azerbaycan gibi fosil yakıtları açısından kanıtlanmış rezerv ve güncel üretimleriyle öne çıkan devletlerin yanı sıra bölgede hızla kalkınmakta olup enerji gereksinimi yüksek seyreden Çin ve Hindistan gibi aktörlerin varlığı küresel politikalar açısından bölgenin önemini artırmıştır. Petrol ve doğal gaz kaynaklarının yanı sıra bunları pazarlara ulaştıran boru hatları adeta bir örümcek ağı gibi bölgeyi kaplamış durumdadır ve yeni projelerle bu sistemin geliştirilmesi çalışmaları sürdürülmektedir. Bu manzara akla Mackinder ve Spykman tarafından ileri sürülen klasik jeopolitik yaklaşımların yanı sıra Brzezinski’nin Büyük Satranç Tahtası tezinde ileri sürülen argümanları anırtmaktadır. Mackinder’e göre dünya hakimiyeti Kalpgâh’a hâkim olmaktan geçiyordu. Kalpgâh ise günümüzde neredeyse bahse konu enerji coğrafyasını kapsamaktadır. Brzezinski ise, daha önce belirtildiği gibi, Avrasya’yı jeostratejik bir mücadele alanı olarak değerlendirmiştir. Günümüzde pek çok meselenin yanı sıra küresel ve bölgesel güçler bu bölgede enerji için kıyasıya rekabet etmektedirler.

Afganistan dünyanın en büyük ikinci ve üçüncü büyük doğal gaz yataklarının olduğu İran ve Türkmenistan ile komşudur. Orta Asya ve Hazar Denizi’ne yakın olmasının yanı sıra Afganistan’a komşu ülkeler üzerinden geçen boru hatları ve -geçmişte başarısız olsa da- Afganistan’ın da dahil olduğu Türkmenistan-Afganistan-Pakistan-Hindistan (TAPI) doğal gaz boru hattı (Trans-Afganistan Boru Hattı) projesi nedeniyle bölgesel enerji jeopolitiğinde öne çıkan aktörlerden biridir. Öte yandan, 2001 yılından itibaren başlatılan “Küresel terörle mücadele” ve Afganistan’ın yeniden inşa edilmesi projelerine rağmen ülkede henüz istikrar ve güvenliğin sağlanamaması enerji mülahazalarının güvenlik

boyutunda yine Afganistan'ı öne çıkarmaktadır. Afganistan halihazırda "başarısız devlet" olarak değerlendirilmekte ve buna bağlı olarak radikal terörizm, uyuşturucu madde kaçakçılığı gibi vasıtalarla çevresine güvensizlik ve istikrarsızlık ihraç eden bir ülke olarak görülmektedir. Bu durum enerji güvenliği açısından bir tehdit olarak ele alınmaktadır. Ayrıca, Afganistan'ın başarısız devlet olması terörizmle mücadele, istikrar ve güvenliğin sağlanması konusunda geliştirilen uluslararası girişimlere katılan bölge dışı aktörlerin de bu ülkedeki varlıklarını sürdürmelerine imkân sağlamaktadır. Başta ABD ve İngiltere olmak üzere bu aktörlerin bölgede kalmaya devam etmeleri sadece Afganistan'ı kurtarmak amacına matuf değildir. Enerji paylaşımı kaygısı ve coğrafya uluslararası politikaları dikte etmektedir.

Afganistan Orta Asya'da üretilen petrol ve doğal gazın Güney Asya'ya aktarılması bakımından bir enerji köprüsü niteliğindedir. Afganistan, civarındaki petrol ve doğal gaz zengini ülkelerde bulunan kaynakların kontrolü için jeopolitik mücadele veren büyük güçler açısından stratejik önemi haiz bir ülkedir. Bu bağlamda ABD'nin Asya coğrafyasındaki jeopolitik amaçları için sürdürdüğü stratejiler bakımından kritik bir konumda bulunmaktadır. Bu çerçevede Washington yönetimi Afganistan'ın doğal kaynakların aktarımı bakımından Orta Asya ve Güney Asya arasında bir köprü görevi görmesine sıcak bakmıştır (Foster, 2008: 2).

Afganistan özellikle Türkmenistan doğal gazının Afganistan ve Pakistan üzerinden Hindistan'a ulaştırılması projesinde (TAPI) köprü görevi görmesi bakımından önem arz etmektedir. 1997-2001 yılları arasında Amerikan *Unacol* şirketinin Afganistan'ı yöneten Taliban ile görüşmesi ABD tarafından desteklenmiştir. Dahası Bush yönetimi bahse konu boru hattı projesi açısından Taliban'ı Afganistan'da istikrarı sağlayacak bir güç olarak görmüştür. Taliban'ın 2001 yılından sonra Afganistan yönetiminden uzaklaştırılmasının ardından kurulan geçici yönetimin başkanı Hamid Karzai'nin *Unacol* ile daha önce görüşmeler yaptığı iddia edilmiştir. Bu dönemde Afganistan'a atanan ABD büyükelçisi Zalmay Halilzad'ın da *Unacol* ve Taliban arasında aracılık yaptığı ileri sürülmüştür (Foster, 2008: 3, 4).

ABD'nin küresel terörizmle mücadele çerçevesinde Afganistan'da başlattığı harekâtın birincil hedefi görünüşte Taliban ve El Kaide'yi hedef alıyordu. Afyon üretiminin denetim altına alınması da diğer bir hedefti.

Ancak bu askerî-politik harekâtın ABD açısından iki jeopolitik hedefi daha vardı ve bunlardan biri Afganistan'ın doğal kaynaklarının kontrolü diğeri ise Çin ya da Rusya Federasyonu gibi bölgesel hegemon devletlerin ortaya çıkmasının önüne geçmekti. Bu çerçevede Çin'in çevrelenmesi (Fallon, 2013: 2) Afganistan'da varlık göstermek için önemli nedenlerden birini teşkil ediyordu.

Afganistan'ın doğal kaynakları açısından bakıldığında ise ilginç bir manzara ortaya çıkmaktadır. New York Times gazetesinde 2010 yılında yayımlanan bir habere göre, ABD Afganistan'da yaklaşık 1 trilyon dolar değerinde hiç kullanılmamış nadir mineral rezervleri olduğunu tespit etmiştir. Bakır, Kobalt, altın, niyobyum ve yüksek teknoloji ürünlerinde kullanılan lityum yataklarının büyüklüğü Afganistan'ı dünyanın en önemli mineral depolarından biri haline getirmektedir. Bu bağlamda Afganistan için "Lityumun Suudi Arabistan'ı" tanımlaması yapılmıştır. Birleşik Amerikalı jeologlar 2004 yılında Afganistan'a gittiklerinde Kabil'de Afgan Jeolojik Araştırmalar Merkezi kütüphanesinde Sovyet uzmanlar tarafından işgal esnasında yapılmış olduğu anlaşılan jeolojik haritalar bulmuşlardır. Haritalarda başlıca mineral rezervlerine işaret edildiği görülmüştür. Amerikan jeologlar hava araçları kullanma dahil modern yöntemlerle Afganistan'ın büyük bir kısmını mineral rezervleri açısından tetkik etmişlerdir. Bu çerçevede Gazne'deki lityum yataklarının Bolivya rezervleri kadar büyük olabileceği değerlendirilmiştir (Risen, 2010).

İşgal edilen ülkelerin idaresindeki zorluklar ve bunun maliyeti aşikardır (Nye Jr., Welch, 2013: 17). Öyleyse yalnızca Afganistan'a yardım, insan hakları, terörizmle mücadele ve demokrasi retoriği Afganistan'da 2001 yılından bu yana bayrak göstermenin açıklaması değildir. Sovyetler Birliği'nin 1979 yılından başlayarak Afganistan'ı işgal etmesinin sadece "Meşru Afgan hükümetine destek vermek" gibi tek bir nedene değil ve fakat tehdit değerlendirmeleri, ulusal çıkarlar ve jeopolitik gerekliliklerle alakalı bir seri nedene dayandığını söylemek mümkündür. Bugün ABD için de aynı değerlendirmeler yapılmaktadır. Afganistan doğal kaynaklar bakımından zengin bir coğrafyanın içerisinde yer almaktadır. Bu coğrafya Rusya, Kazakistan, Türkmenistan, Azerbaycan, İran gibi önemli büyüklükte petrol ve/veya doğal rezervlerinin bulunduğu, üretimin yapıldığı bir bölgedir. Bölge aynı zamanda mevcut petrol ve doğal gaz boru hatlarının olması ve yenilerinin

projelendirilmesi bakımından da stratejik hale gelmiştir. Bu mülahazalara ek olarak ülkenin doğal kaynaklarındaki zenginlik ve çeşitlilik de küresel ve bölgesel hegemon güçler açısından Afganistan'ı çekici hale getirmektedir.

6. ÇİN'İN “BİR KUŞAK BİR YOL” PROJESİ VE AFGANİSTAN

Deng Xiaoping ile 1980'lerde kalkınma anlayışında değişikliğe giden ve “devlet kapitalizmi” olarak tanımlanan modeli benimseyen Çin son çeyrek asırda yüksek ekonomik büyüme oranları gerçekleştirerek refah devleti olma yolunda ciddi bir merhale kat etmiş ve aynı zamanda küresel ekonominin çekim merkezlerinden biri haline gelmiştir. 21. yüzyılda Çin, Soğuk Savaş döneminde olduğundan daha önemli bir uluslararası aktördür ve küresel politikaların Çin'e rağmen biçimlendirilmesi neredeyse olanaksız hale gelmiştir.

Günümüzde Çin'in dış politikası jeoekonomik perspektiflerden beslenir. Sanjaya Baru jeoekonomiyi; “ekonomik olgunun jeopolitik sonuçları” ve “jeopolitik ve milli güç eğilimlerinin ekonomik sonuçları” olmak üzere iki farklı şekilde tanımlar (Baru, 2012: 47). Öte yandan, “kaynakların mekânsal, kültürel ve stratejik boyutlarının rekabete dayalı sürdürülebilir avantaj sağlamak amacıyla incelenmesi” jeoekonominin bir diğer tanımıdır. Faaliyet konusu ve aktörler bakımından birbirlerinden farklı olsalar da jeoekonominin “jeopolitik mantığın devamı” olması (Söilen, 2012: 8) nedeniyle ikisi arasında kaçınılmaz bir ilişki söz konusudur.

Çin, tarihsel bilinç altında bulunan ve Çince bu ülkenin adına karşılık gelen “Orta Krallık” -*Congua* (中国) kavramını jeoekonomi ile yeniden inşa etmektedir. Mark Leonard'ın tabiri ile; “geçmişte bütün yolların Roma'ya çıktığı” gibi Çin kara ve deniz ulaşım sistemleri, demiryolları, boru hatları, köprüler ve iletişim hatları içeren geniş bir sistem kurmaktadır. Böylelikle Pekin yönetimi kendini dünyanın diğer bölgelerine merkez yaparak avantaj ve ikna gücü kazanmakta ve bu çerçevede ticaret ve yatırımların teşvik edilmesinin yanı sıra ithalatın kolaylaştırılması amaçlanmaktadır. Bu tür bir yapı Çin'in merkezi olduğu jeopolitik ve ekonomik bir sistem ile sonuçlanma potansiyelini taşımaktadır (Leonard, 2016: 4).

“Bir Kuşak Bir Yol” girişimi bahse konu sistemin en önemli sacayağıdır ve kökeni Çin Devletbaşkanı Xi Jinping’ Eylül 2013’te Kazakistan’da önerdiği “İpek Yolu Ekonomik Kuşağı” projesine dayanır. Bu projeye Xi’nin 2013 yılı Ekim ayında gerçekleştirdiği Endonezya ziyareti esnasında açıkladığı “21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu” projesi eklenmiş ve Çin dış politika söyleminde Bir Kuşak Bir Yol, İngilizce kısaltması ile “OBOR” olarak yerini almıştır. Bu kapsamlı girişimin desteklenmesi amacıyla aynı zamanda Çin tarafından “Asya Altyapı Kalkınma Bankası” ve “İpek Yolu Fonu” oluşturulmuştur. Düşünce temeli Çin kökenli ve kalkınma odaklı OBOR, Çin’in geçmişteki ekonomik iş birliği mantığından farklı bir sistem öngörmektedir. Çok katmanlı çevrimlerle irtibatlanmak, bağlantı ağlarını genişletmek ve sisteme iştirak edenlerle sağlanan sinerjiyi en üst düzeye çıkarmak OBOR’un başlıca hedefidir. Çin OBOR stratejik atılımı ile dünyada jeopolitik ve jeoekonomik olarak kendini yeniden konumlandırmaya çalışmaktadır (Zhao, 2015: 3). Gürdeniz, OBOR vasıtasıyla Asya-Pasifik coğrafyasında açılan “büyük bir ekonomik cephe”nin Batı’nın fikir kaynağı olduğu küreselleşme paradigmaları çerçevesinde işlediğine ve böylelikle aslında Atlantik sisteminin “kendi silahı ile vurulmakta” olduğuna vurgu yapmaktadır (2017: 11).

İpek Yolu Ekonomik Kuşağı ile Çin ve Avrasya’nın stratejik merkezi üzerinden Doğu ve Batı Avrupa’nın; Orta Asya devletleri, İran ve Türkiye üzerinden Akdeniz; Pakistan üzerinden Umman ve Aden körfezlerine hâkim Arap Denizi; Bhutan, Hindistan ve Bangladeş üzerinden Bengal Körfezi; Deniz İpek Yolu’yla ise Afrika ve Okyanusya ile irtibat kurulması planlanmıştır (Viehe, Gunasekaran ve Downing, 2015: 2). Böylelikle ekonomik ve ticari altyapının oluşturulmasıyla OBOR’un Batı yarıküresi hariç dünyanın geri kalan bölümünü kara, deniz ve demir yolları ile birbirine bağlayan küresel bir jeoekonomik sistem haline dönüşmesi tasarlanmaktadır. Doğal olarak bu sistemin yakın ya da uzak birçok ülkeyi etkileyecek olması da öngörüler arasında yer almaktadır.

Brzezinski’nin 20. yüzyıl sonunda yapmış olduğu tespitle Afganistan “Küresel Güç Büyük Çin”in nüfuz alanında yer almaktadır (Brzezinski, 2016: 230). Afganistan Bir Kuşak Bir Yol Projesi’nin ekonomik ağı içerisinde; Kuzeyde Türkmenistan ve Tacikistan, Doğuda Pakistan ile sınırdaş olması münasebetiyle bu projede tasarlanan altı

ekonomik koridordan ikisine çok yakın konumda ve ayrıca İpek Yolu Ekonomik Kuşağı üzerinde yer almaktadır (Murphy, 2016: 2). Çin jeopolitik nedenlerden ve terörizm hassasiyetinden dolayı Afganistan'a geçmişe nazaran daha fazla önem vermeye başlamıştır. Çin'in dış politikasında 2012 yılından itibaren önemli bir devlet haline gelmiş olan Afganistan'a OBOR çerçevesinde yatırımlar artırılmıştır. İki ülke arasında yapılan anlaşmalar çerçevesinde Çin firmaları Afganistan'da özellikle altyapı, inşaat, madencilik ve metalürji alanlarında varlık göstermeye başlamışlardır. Çin Afganistan'dan ithal edilen malların neredeyse tamamına yakın kısmından alınan gümrük vergisini sıfırlamıştır. ABD'nin Afganistan'dan çekilmesiyle Çin OBOR kapsamında bu ülkede istikrar ve güvenliğin sağlanmasına yönelik özel bir rol üstlenmeyi ummaktadır. Çin Afganistan'ın Şanghay İşbirliği Örgütü'ne katılmasını teşvik ederken bir yandan da Afgan hükümeti ve Taliban arasındaki barış görüşmelerine de aracılık yapmaya çalışmaktadır (Wang, 2016: 70-74).

7. DİĞER JEOPOLİTİK MÜLAHAZALAR

Yukarıda bahsedilen jeopolitik teori ve yaklaşımların yanı sıra küresel konumu itibarıyla Afganistan diğer bazı jeopolitik mülahazalara da konu olmaktadır. Bunlardan biri nükleer güç, nükleer teknoloji ve silahlarla ilgilidir. Kendisi bir nükleer güç olmamakla birlikte - Afganistan'ı barınma üssü olarak kullanan terör örgütlerinin nükleer kapasiteye sahip olabilecekleri tartışma ve endişeleri bir yana bırakıldığında- Afganistan, nükleer kapasiteye sahip devletler tarafından çevrilmiş sayılabilir. Zira Afganistan dünyanın nükleer kapasiteli devletlerinin yoğunlaştığı bir coğrafyada konumlanmıştır. Dünyada barış araştırmaları ile öne çıkan Stokholm Uluslararası Barış Enstitüsü (SIPRI)'nün raporunda günümüzde dokuz devlet "nükleer güç" olarak tanımlanmıştır (Kile ve Kristensen, 2016: 2). Bu ülkelerden Çin ve Pakistan Afganistan'ın sınır komşusu, Rusya ve Hindistan ise yakın coğrafyada bulunmaktadır. Diğer bir nükleer güç olan ABD ise 2001 yılından itibaren Afganistan'da varlığını sürdürmektedir.** Nükleer

** 2013 yılında 120.000 rakamına ulaşmakla birlikte Mayıs 2017 dönemi itibarıyla Afganistan'da 9000 kişilik bir ABD gücü bulunmaktadır. Bununla birlikte personel ve araç gereç artışı gündemdedir. (Garamone, May 9, 2017). The New York Times tarafından yayımlanan bir

çalışmalarını 2015 yılında ABD ile yaptığı antlaşma hükümleri çerçevesinde durdurmuş olmakla birlikte İran da nükleer teknolojiye sahip bir aktördür (Polat, 2017b: 11). Öte yandan Afganistan, nükleer mülahazalar çerçevesinde Asya’da tanımlanan dört sıcak noktadan ikisi olan İran ve Keşmir’e yakın konumdadır. Bu sıcak noktalarla ilgili mevcut ve fakat bir anlamda soğutulmuş krizlerin nükleer savaşa evrilme potansiyeli hâlâ olası görülmektedir (Nye Jr. ve Welch, 2013: 294, 295).

Diğer bir jeopolitik değerlendirme de Pakistan ve Hindistan ile alakalıdır. Bağımsızlığını kazanmasının ardından Pakistan’ın Afganistan ile ilişkilerinde özellikle Pakistan’daki Peştun kabileler nedeniyle zaman zaman gerginlikler yaşanmıştır. Afganistan hükümetlerinin geçmişte çeşitli nedenlerle gündeme getirdikleri ve bu sınır kabilelerinin yaşadıkları toprakları konu edinen Peştunistan meselesi Pakistan açısından hassasiyet oluşturmaktadır. Özellikle Soğuk Savaş’ın ilk yıllarında bu sorunda küresel aktörler de taraf olmuşlar ve dış politika hedefleri doğrultusunda Afganistan ya da Pakistan’dan yana tavır almışlardır. Günümüzde Afganistan hükümetleri tarafından gündeme getirilmese de Peştunistan meselesi Pakistan’ın “yumuşak karnı” olmaya devam etmektedir.

Her ne kadar Peştunistan meselesi nedeniyle Pakistan-Afganistan ilişkileri sorunlu dönemler geçirmişse de bağımsızlığının ardından Pakistan’ın Hindistan ile sürdürdüğü mücadelesi açısından Afganistan Pakistan’a geri bölgede stratejik derinlik sağlama potansiyeline sahiptir. Pakistan dış politikasında Afganistan’ın önemi bu ülkenin Sovyetler Birliği tarafından işgalinin ardından zirve yapmıştır. Bu dönemde Pakistan Ziya Ül-Hak’ın yönetiminde mevcut konjonktüre de uyumlu Afganistan ve Afganistan meselelerine yönelik Pakistan İstihbarat Teşkilatı’nın etkin rol üstlendiği çok bileşenli bir dış politika yaklaşımı benimsemiştir. Bir yandan muhtemel bir Sovyet işgaline yönelik tehdit algılayıp bunun bertaraf edilmesine matuf politikaları ABD desteği ile sürdürmüş, diğer yandan Sovyet işgalinin bitimi ile Afganistan’da bir nevi nüfuz tesis etmeye çalışmıştır. Özellikle işgal ve sonrası dönemlerde Pakistan politikaları dinsel motifler ve bu temelde geliştirilen projelerden beslenmiştir.

makaleye göre ise takviye kuvvetin sayısı 3000-5000 olarak verilmektedir. Dikkat çekici husus ise bu kuvvete yüzlerce özel kuvvet personelinin dahil edileceğidir (Gordon, May 8, 2017).

Pakistan'ın Afganistan'a yönelik dış politikası stratejik derinlik sağlama amacı üzerine odaklanmış, bu bağlamda Peştun nüfus ve Taliban'ın kullanılması düşünülmüştür. Pakistan'ın 1979 yılının ardından İslami aşırı uçları Hindistan ve Afganistan'daki bazı hükümetlere karşı kullanması iki cephede mücadeleye maruz kalma endişesinden kaynaklanmakta, stratejik derinlik yaklaşımı Pakistan açısından bu bağlamda önem kazanmaktadır (Siddique, 2011: 7, 18). Pakistan'ın Afganistan politikası Hindistan ile ilişkilerine odaklıdır. Zira, İslamabad bir yandan Afganistan'da kendi nüfuzunu artırmaya çalışırken Hindistan'ın bu ülkedeki nüfuzuna da engel olmaya çalışmaktadır. Taliban'ın ve diğer aşırı grupların desteklenmesi de olası bir Hindistan işgaline karşı stratejik derinlik arayışından kaynaklanmaktadır (Hanauer ve Chalk, 2012: 25). Bu çerçevede Pakistan'ın bağımsızlığını kazanmasından itibaren Hindistan ile yaşanan stratejik mücadelede Afganistan bu iki ülkenin dış politika odağında olmuştur.

SONUÇ

Jeopolitik disiplininin ortaya çıkmasıyla geliştirilen klasik ve güncel teoriler bir yandan ülkelerin coğrafi konumlarına göre tanımlanması için bir tür çerçeve sunarken aynı zamanda devletlerin dış politikalarının şekillendirilmesinde de etkili olmaktadır. Bölgesel ve küresel aktörler ulusal çıkarları doğrultusunda jeopolitik açıdan önemli ülkelerde bir şekilde varlık göstermeye ya da nüfuz sağlamaya çalışmaktadırlar. Afganistan jeopolitik değeri yüksek ülkelerden biridir ve 1979 yılı sonunda başlayan Sovyet askerî müdahalesi ile devam eden süreçte başarısız bir devlete dönüşmüş olmakla birlikte jeopolitik değerini muhafaza etmektedir. Afganistan'ın bu statüsü öncelikle tüm jeopolitik teorilerde öne çıkan Avrasya alanının neredeyse merkezinde konumlanmış olmasından kaynaklanmaktadır. Bu alanda aynı zamanda Çin, Rusya ve Hindistan gibi küresel politikaları etkileyen aktörler ile enerji kaynaklarına ve boru hatlarına coğrafi olarak yakın durumda bulunması Afganistan'ın bölge politikalarından ve bölgesel hakimiyet mücadelelerinden soyutlanmasını imkânsız hale getirmektedir.

Coğrafi konumu nedeniyle Afganistan'a en çok yakıştırılan özelliklerden biri "köprü devlet" olma özelliğidir. Medeniyetler arasında, büyük aktörler arasında, enerji aktarımı bağlamında bu ülkenin gerçekten

bir köprü olduğu dikkat çekmektedir. Ancak bu durumun Afganistan'ın ulusal çıkarları ile uyumlu olduğu anlamına gelmez. Zira köprü devlet arada kalmış bir devlettir ve Polat'ın ifadesiyle bu nitelik bir tür zenginlikten ziyade istikrarsızlık kaynağıdır (Polat, 2017a: 150). Afganistan tarihsel ve güncel olarak bu olguyu doğrulamaktadır.

Öte yandan Afganistan, uyuşturucu madde üretimi ve kaçakçılığı ile köktendinci terör örgütlerinin faaliyetlerinden kaynaklanan tehdit algısına bağlı olarak bölgesel aktörlerin alakasını çekmeye devam etmektedir. Afganistan'da 2001 yılından itibaren "küresel terörizmle mücadele" amacıyla varlık gösteren ABD'nin orta vadede bu topraklarda mevcudiyetini sürdürmesi ve Afganistan'ın yeni "Büyük Oyun"ların merkezi olması beklenmektedir.

KAYNAKÇA

- Baru, S. (2012). Geo-economics and Strategy, Survival, Vol. 54, No. 3, ss. 47–58.
- Brzezinski, Z. (2016). *Büyük Satranç Tahtası*, İnkılâp Yayınları, (Çev.) Yelda Türedi, İstanbul.
- Dugin, A. (2015). Eurasia in the War of Networks, *Journal of Eurasian Affairs*, Volume 3, Number 1, ss. 5-9, 2015
- Dugin, A. (2014). *Eurasian Mission: An Introduction to Neo-Eurasianism*, Arktos, UK.
- Dugin, A. (2012). *Evrasiyskiy Vzglyad, Geopolitika i Mejdunarodniye Atnoşeniya Evraziykoje Dvijiye*, Moskva.
- Fallon, J. E. (2013). U.S. Geopolitics: Afghanistan and the Containment of China, *Small Wars Journal*,; Erişim: <http://smallwarsjournal.com/jrnl/art/us-geopolitics-afghanistan-and-the-containment-of-china> (03.05.2017)
- Foster, J. (2008), A Pipeline through a troubled land: Afghanistan, Canada and the new great energy game, *Foreign Policy Series*, Volume 3, No. 1.
- Garamone, J. (May 9, 2017). U.S. Officials Studying Force Size in Afghanistan, Dunford Says, Erişim: <https://www.defense.gov/News/Article/Article/1177743/> (18.05.2017)
- Gordon, M. R. (May 8, 2017). Trump Advisers Call for More Troops to Break Afghan Deadlock, *The New York Times*, Erişim: <https://www.nytimes.com/2017/05/08/us/politics/donald-trump-afghanistan-troops-taliban-stalemate.html> (16.05.2017)
- Gündoğdu, A. (2009). *Türk Jeopolitiği*, IQ, 1. Baskı, İstanbul.
- Gürdeniz, C. (26.3.2017). Çin'in Bir Yol Bir Kuşak Girişimi (OBOR) ve Şanghay İşbirliği Örgütü, *Aydınlık*.
- Hanauer, L., Chalk P. (2012). *India's and Pakistan's Strategies in Afghanistan*, RAND Report, USA.
- Hanks, R. R. (2011). *The Encyclopedia of Geographical Terms*, ABC-CLIO, LLC, California.

- Harris, M. (2001). *The Rise of Anthropological Theory*, Updated Edition, Alta Mira Press, USA.
- Huntington, S. P. (2002). *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması*, Okuyan Us-Demokrasi Vakfı, 2. Baskı.
- İbn Haldun (1977). *Mukaddime*, C.I, Onur Yayınları, (Çev.) Turan Dursun, Ankara.
- İlhan, S. (1997). *Türkiye'nin ve Türk Dünyası'nın Jeopolitiği*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 2. Baskı, Ankara.
- Kennan G. (X). (1947). The Sources of Soviet Conduct, (566-582), Erişim: <http://today.uconn.edu/wp-content/uploads/2014/03/SourcesofSovietConduct.pdf> (25.02.2013)
- Kile S. N., Hans M. (2016). Kristensen, Trends in World nuclear forces, SIPRI, Erişim: https://www.sipri.org/sites/default/files/FS%201606%20WNF_Embargo_Final%20A.pdf (20.06.2017).
- Laruelle, M. (2015). Eurasia, Eurasianism, *Eurasian Union: Terminological Gaps and Overlaps, Eurasian Visions Integration and Geopolitics in central Asia*, PONARS Eurasia, Erişim: http://www.ponarseurasia.org/sites/default/files/policy-memos-pdf/Peppm366_Laruelle_July2015.pdf (20.06.2017).
- Leonard, M. (2016). Geo-economics with Chinese Characteristics: How China's economic might is reshaping World politics, *World Economic Forum*, Erişim: http://www3.weforum.org/docs/WEF_Geoconomics_with_Chinese_Characteristics.pdf (30.04.2017)
- Mackinder, H. J. (1919). *Democratic Ideals and Reality*, Henry Holt and Company, New York.
- Mackinder, H. (1904), *The Geographical Pivot of History*, The Geographical Journal, Vol. XXIII, No. 4, ss. 298-321
- Mclachlan, K. (1998). Afganistan: The Geopolitics of a Buffer State, *Land-Locked States of Africa and Asia*, (Ed.) Dick Hodder, Sarah J. Lloyd, Keith Mclachlan, Frank Cass Publishers, Great Britain.
- Mileski, T. (2015). Identifying the new Eurasian orientation in modern Russian geopolitical thought, *Eastern Journal of European Studies*, Volume 6, Issue 2, ss. 177-187.
- Montesquieu, C. (2001). *The Spirit of Laws*, Batoche Books, Canada.
- Murphy, P. (2016). *The Silk Road, XXI Century: "One Belt One Road*, The Institute of International and European Affairs, Erişim: http://www.iiea.com/ftp/Publications/2016/IIEA_Silk%20Road%20XXI%20Century_P_Murphy.pdf (20.06.2017)
- Nye Jr., J. S., Welch D. A. (2013). *Küresel çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3. Basım. Çev. Renan Akman, İstanbul.
- ÓTuathail, G. (2003). Thinking Critically About Geopolitics (Introduction) *The Geopolitics Reader*, (Ed.) Gearóid ÓTuathail, Simon Dalby and Paul Routledge, Taylor & Francis e-Library.
- Polat, S. (12 Mayıs 2017b). Nükleer Jeopolitik, *Aydınlık*.
- Polat, S. (2017a). *Türkiye için Jeopolitik Rota*, 5. Baskı, Kaynak Yayınları, İstanbul.

- Risen, J. (June 13, 2010). *U.S. Identifies Vast Mineral Riches in Afghanistan*, Erişim: <http://www.nytimes.com/2010/06/14/world/asia/14minerals.html>, (05.05.2016)
- Sandıklı, A. (2011). *Jeopolitik ve Türkiye: Riskler ve Fırsatlar*, BİLGESAM Yayınları, İstanbul.
- Savitski P. (1933). Geografiçeskiye i Geopolitiçeskiye Asnovı Evraziystva, Erişim: <http://www.gumilev-center.az/geograficheskie-i-geopoliticheskie-osnovy-evraziystva/> (20.05.2017).
- Sebastián, J. J. (2014). Alexander Dugin: la Nueva Derecha rusa, entre el NeoEurasianismo y la Cuarta Teoría Política, *Elementos*, No. 70, ss.3-11, Erişim: <https://neweuropeanconservative.files.wordpress.com/2014/03/elementos-nc2ba-70-dugin.pdf> (26.04.2017).
- Siddique, Q. (2011). Pakistan's Future Policy Towards Afghanistan, DIIS REPORT 2011:08, Copenhagen.
- Smith, J. ve Simon D. (2005). Truman Doctrine, *The A to Z of the Cold War*, Scarecrow Press, Inc., U.S.A.
- Söilen, K. S. (2012). Geoeconomics, Erişim: <http://202.191.120.147:8020/greenstone/collect/admin-ebooks/index/assoc/HASH0173.dir/doc.pdf> (29.04.2017)
- Spykman, N. J. (1944). *The Geography of the Peace*, (Ed.) Helen R. Nicholl, Harcourt, Brace and Company, New York.
- Tihanov, G. (2010). *Continuities in the Soviet Period, A History of Russian Thought*, Cambridge University Press, Ed. William Leatherbarrow & Derek Offord, New York.
- Tomsen, P. (December 2000-February 2001). Geopolitics and Afghan Settlement, *Perceptions*, Vol. V, Erişim: <http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2012/09/PeterTomsen.pdf> (20.06.2017)
- Truman, H. The Truman Doctrine, Erişim: <http://terpconnect.umd.edu/~jklumpp/ARD/Truman.pdf> (25.02.2013)
- Vanden Brook, T. (May 9, 2017). Pentagon wants more troops, bombs for Afghanistan to counter Taliban, *USA Today*, Erişim: <https://www.usatoday.com/story/news/politics/2017/05/09/pentagon-wants-more-troops-bombs-afghanistan-counter-taliban/101460802/>, (15.05.2017).
- Viehe, A., Gunasekaran A, Downing H. (September 22, 2015). Understanding China's Belt and Road Initiative: Opportunities and Risks, Center for American Progress, Erişim: <https://cdn.americanprogress.org/wp-content/uploads/2015/09/22064156/SilkRoad-brief.pdf> (30.04.2017).
- Wang J. (October 2016). The US Withdrawal and One Belt One Road: Chinese Concerns and Challenges in Afghanistan, *Strategic Assessment*, Vol. 19, No. 3, ss. 69-79.
- Zhao M. (15, October 2015). China's New Silk Road Initiative, *IAI Working Papers*, Erişim: <http://www.iai.it/sites/default/files/iaiw1.pdf>, (30.04.2017).